

Melanistische Pimpelmees in Heuvelland (W) in januari 2011

BART CUVELIER & GERALD DRIESSENS

De natuur in het landelijke Nieuwkerke, deelgemeente van Heuvelland en gelegen in de schaduw van de Kemmelberg, heeft mij altijd al aangezet om de fauna en flora in mijn streek te observeren en te fotograferen. Dankzij die passie is mijn tuin dan ook ingericht als rustoord voor vogels en vlinders. In het winterseizoen krijgt de voertafel veelvuldig bezoek van vogels. Zo ook op 22 januari 2011: met de verrekijker heb ik een mooi zicht op de tuin. Toen dook een vogel op die ik nooit eerder had gezien.

De schuiltent stond al opgesteld en ik wilde kost wat kost deze nieuweling op beeld vastleggen. Binnen de 10 minuten poseerde de bewuste vogel als een volleerd model voor de lens. Tevreden bekeek ik de resultaten van de shoot maar tot mijn spijt kon ik de vogel niet op naam brengen, ook op het internet vond ik niets wat op deze vogel geleek.

Via het info-adres van waarnemingen.be hoopte ik een snel antwoord te krijgen op mijn vraag. En dat duurde niet lang. Het bleek een Pimpelmees *Cyanistes caeruleus* te zijn met melanisme, een kleurafwijking die ondanks het intensieve onderzoek op mezensoorten, slechts zelden wordt vastgesteld.

Wat is melanisme?

Hein van Grouw (Dept. Of Zoology, Natural

Pimpelmees *Cyanistes caeruleus* met melanisme, 22 jan 2011. Heuvelland (W) (Foto: Bart Cuvelier)

History Museum, Tring, Groot-Brittannië) bestudeert kleurafwijkingen. Daarbij streeft hij onder meer naar correct naamgebruik. Zijn reactie op de Belgische waarneming: "Dit is een prachtig voorbeeld van melanisme. Er zijn verschillende genetische oorzaken die tot melanisme kunnen leiden. In dit geval is de van nature reeds aanwezige zwarte tekening vooral uitgebreid (oogstreep en buikstreep) terwijl de rest van de bevedering niet overmatig donkerder is geworden. Dit is de vorm die het 'vaakst' wordt gezien en is dezelfde als vastgesteld bij een geval in Denemarken en bij Koolmezen *Parus major* in Nederland en Engeland. Maar ook bijvoorbeeld bij Witte Kwikstaart *Motacilla alba* en Zwartkop *Sylvia atricapilla* wordt het vastgesteld. De genetische achtergrond is erg complex. Melanisme is een ingewikkeld proces en er zijn diverse genen die een 'melanistisch uiterlijk' kunnen teweeg brengen. Het is vaak moeilijk om uit te maken welk gen in een specifiek geval verantwoordelijk is. Echter, voor de benaming is dat meestal ook niet nodig en melanistisch dekt in dit geval perfect de lading."

Definitie

Een abnormale afzetting van melanine in huid, haren of veren.

Dit betekent dat melanisme niet noodzakelijk een *toename* van pigment inhoudt, een gewijzigde afzetting van eenzelfde hoeveelheid melanine is n.l. ook een 'abnormale afzetting'.

Doorgaans is de melanistische vogel donker, voornamelijk zwart. Maar niet altijd. Melanisme kan het verenkleed op drie manieren beïnvloeden:

1. Oorspronkelijke zwarte patronen zijn 'zwaarder' en overschrijden de normale grenzen (waarbij de rest van het verenkleed ook vaak iets donkerder is)
2. Het gehele verenkleed is donkerder en toont donkerbruin of zwart
3. De verdeling van het patroon en de pigmentspreiding is veranderd, maar het verenkleed in zijn geheel is niet donkerder (H. van Grouw, pers. med.)

Beschrijving

De Pimpelmees week aanzienlijk af van zijn normale soortgenoten. De belangrijkste verschillen worden hier opgesomd:

Kop: Petje lijkt qua kleur weinig verschillend van de doorsnee Pimpelmees, maar kleur loopt donkerder door naar de achterkop en -nek. Witte delen van het gezicht roetgrijs. De normaal gezien bleke zones schijnen ietwat door. Voorhoofd tot boven teugel ietwat bleker dof-grijs gevlekt. Wang met enkele grijzere veegjes, niet altijd zichtbaar. Achterhals bleekgrijs als bij normale Pimpelmees.

Bovendelen: Niet opvallend verschillend van andere Pimpelmezen.

Onderdelen: Zwarte veeg op de middenborst breder dan bij gewone pimpelmees, breedst naar de borst toe en puntig toelopen naar de buik.

Vleugel: Grote dekveren missen de witte toppen (en dus de vleugelstreep) van een normaal gekleurd individu. Grote handdekveren vertonen op sommige foto's een groener waas, wat kan wijzen op eerste winter vogel. Ook de armpennen lijken groenere (i.p.v. blauwe) randen te hebben. De tertials missen verder de witte druppel op de top van de buitenvlag.

Staat: Blauw met witte buitenste staartpennen.

Naakte delen: Poten roetgrijs, missen de blauwgrijze kleur van normale vogels.

Voorkomen

Melanisme bij mezen wordt eerder uitzonderlijk vastgesteld.

Via internet en fora vonden we volgende gelijkaardige waarnemingen van Pimpelmees:

-maart 2002: Drammen, Noorwegen
(<http://www.birdforum.net/showthread.php?t=47619>)

-mei 2004: Læsø, Denemarken
(http://www.netfugl.dk/pictures.php?id=showpicture&picture_id=3316)

-december 2004: Katwijk, Nederland
(<http://home.kpn.nl/buske020.001/index.htm>)

Koolmees *Parus major* met melanisme, Rotterdam, Zuid-Holland (NL) december 2008
(Foto: Chris Van Rijswijk)

ml)

Een vergelijking van deze foto's leert ons dat bij vogels met nog meer melanine, ook de gele partijen groen worden. De Belgische vogel is wat dat betreft dus zeker niet de meest extreme vorm van melanisme die al bij Pimpelmees werd vastgesteld.

Er gebeurt in ons land heel wat onderzoek op mezen en België speelt hierdoor een belangrijke voortrekkersrol in Europa. Bij ca. 55.000 Pimpelmezen, die in het kader van het langlopende mezenonderzoek (sinds 1979) werden onderzocht door de Universiteit Antwerpen, werden nooit dergelijke exemplaren vastgesteld (F. Adriaensens, mond. med.). We mogen dus stellen dat dergelijke vogels erg sporadisch voorkomen.

Gelijkaardige gevallen bij Koolmees

Tijdens drie opeenvolgende winters, van

2005 tot 2009, verbleef een Koolmees *P. major* met gelijkaardige mate van melanisme in een tuin in Rotterdam, NL (zie foto), op 31 december werd in Krimpen aan den IJssel eveneens een ex. waargenomen (afstand ca. 20 km). Rond 20 januari 2011 volgde er, terug in dezelfde gemeente, alsnog een waarneming. Sinds 1940 is er een kleine populatie van dergelijke vogels gekend in Surrey, ten zuiden van London. De eigenschap is erfelijk en wordt doorgegeven wanneer twee dergelijke vogels met mekaar paren (website Natuur- en Vogelwerkgroep Krimpenerwaard).

Bart Cuvelier

bart.cuvelier@pandora.be

Gerald Driessens

gerald.driessens@natuurpunt.be

Samenvatting – Abstract - Résumé

Op 22 januari 2011 werd in Heuvelland, West-Vlaanderen, een Pimpelmees *Cyanistes caeruleus* met melanisme waargenomen en gefotografeerd. We belichten kort het fenomeen melanisme en de varianten die voorkomen. Melanisme wordt slechts zelden waargenomen bij mezen. We vatten enkele gelijkaardige waarnemingen in West-Europa samen. Vooral het voorkomen van een kleine populatie melanistische Koolmezen *Parus major* in Groot-Brittannië is daarbij interessant.

Melanistic Blue Tit in Heuvelland in January 2011

On 22 January 2011 a Blue Tit *Cyanistes caeruleus* with melanism was observed and photographed at Heuvelland, West-Vlaanderen. The phenomenon of melanism is discussed along with the variations which occur. Melanism is observed only occasionally in tits.

We list similar observations in Western Europe. The small population of melanistic Great Tits *Parus major* in Great Britain is particularly interesting.

Mésange bleu mélanistique dans le Heuvelland en janvier 2011

Le 22 janvier 2011, une Mésange mélanistique *Cyanistes caeruleus* a été observée et photographiée dans le Heuvelland (Flandre-Occidentale). Nous abordons brièvement le phénomène du mélanisme en ses variantes. Chez les mésanges, le mélanisme est plutôt rare. Nous résumons quelques cas semblables en Europe occidentale. La présence d'une petite population de Mésanges charbonnières *Parus major* mélanistiques en Grande-Bretagne est très intéressante dans cette optique.